

Образованието и личността са най-важни за съдията

Ани Аджемова

11 декември 2018 г.

Започнах като младши съдия. Имах вече четири години стаж в адвокатурата, но обстоятелствата наложиха да кандидатствам за съдия в съда. По това време документите за кандидатстване в съдебната система се подаваха в Министерството на правосъдието. Въпреки че имах право да работя като районен съдия, от Министерството решиха, че за мен ще е по-добре, както и за работата, да започна като младши съдия в Софийския градски съд (СГС). Първо, за да се преценят възможностите ми и второ, аз съответно да преценя дали ще мога да изпълнявам възложената ми работа като съдия. Съдийската работа не е лесна. Имаше и страшно много работа (постъпления на дела) в Софийския районен съд. А и Министерство на правосъдието беше решило да промени политиката си спрямо младшите съдии и избирането на съдии за Софийския районен съд. Решиха да направят експеримент чрез мен, т.е. веднага след младшия мандат да назначават младшите съдии в Софийския районен съд. Този начин на движение на съдийските кадри според заключението на Министерството се оказа сполучлив. Дотогава младшите съдии, които се обучаваха в СГС, първо отиваха на работа в провинцията и след определени години ги връщаха на работа в София в съда. Това е 1973 г. Малко след мен кандидатства и колегата Бойка Попова. Тогава председател на Софийския градски съд беше Михаил Менов. Преди него, когато аз кандидатствах, председател на СГС (за кратко) беше колегата Илия Байчев. Него го отзоваха и мисля, че го пенсионираха във връзка и с процеса „Тексим“.

След напускането на председателя Илия Байчев като и.д. председател работеше колегата Ташо Ташев, зам.-председател на СГС и председател на Наказателна колегия. След него беше назначен за Председател на СГС Мишо Менов, който работи до пенсионирането си.

Разкажете отначало: за вашето семейство и ученичество. Как се ориентирахте към правото?

В интерес на истината, аз проявих малко „инат“, ако може така да се каже. Това беше в най-мрачните години за юристите – края на 50-те години, когато Т. Живков в залата на Военния клуб в Пловдив (аз съм от Пловдив) смело заяви: “Всички адвокати да хванат зидарската мистрия и да отидат по строежите!” Тогава

настъпи поголовно съкращаване в Пловдивската адвокатура. Сигурно същото е било и в Софийската. А на мен точно в този момент ми предстоеше да кандидатствам. През 1960 година завърших гимназия. Нашите не даваха и дума да става да кандидатствам право. Искаха да уча медицина. Изпитът за Медицинския университет и за Агрономическия институт беше един и същ и аз като първа специалност посочих медицина, а втора специалност – лозаро-градинарство в Агрономическия институт. По наше време, освен кандидатстването, се искаше и разрешение от съвета – да ти се разреши да кандидатстваш – което аз получих безпроблемно.

Така наречената бележка за благонадеждност?

Просто разрешение. На моя съученичка, племенница на Георги Кьосеванов, не ѝ разрешиха да кандидатства. Дълги години не ѝ разрешаваха. После, като се отмени това изискване, кандидатства, беше приета и си завърши висшето образование благополучно. По мое време имаше и това изискване.

Явих се на изпит в Медицинския университет Пловдив. Балът онези години за тази специалност беше много висок, почти не падаше под 35-36. Не успях да се класирам в Медицинския университет, но се класирах в посочената специалност в Агрономическия институт.

Тогава сигурно е било перспективно?

Не знам какво беше (*смях*). Никога не съм го мислила. Приеха ме, нашите настояваха да запиша, като ми повтаряха: “Запиши, ще се прехвърлиш.” Аз казах не! – и стана “не”. Започнах работа в Пловдивския районен съд като деловодителка. След това се прехвърлих в Пловдивския градски съд, тогава съществуваше в Пловдив Градски съд, после и там нивото беше до Окръжен съд. Много трансформации има в съдебната система. В съда с колегите, с които си говорехме... имаше и много стажант-съдии, мненията не бяха много оптимистични. Мога да кажа, че преобладаваха песимистичните настроения. За юристи беше направо мрачно време. Никога няма да забравя, един колега, адвокат Нончев, като разбра, че ще кандидатствам право, каза: “Много хубаво правиш. След няколко години ще има „глад“ за юристи. Разбира се, че ще кандидатстваш!”

Колко предвидлив!

Предвидлив беше, да! Не беше много млад колега и дори засегнат от положението на адвокатите в града. На мен тогава ми се струваше възрастен, но сега като преценявам... може би е бил около 50 години. И знаете ли, човек, когато

има желание за нещо, успява! Нашите бяха против и баща ми каза: “Няма да те издържам в София!” Аз обаче друго направих – записах задочно, като разчитах, че още първия семестър ще се прехвърля, че баща ми няма да издържи и ще ми разреши. Така и направих. Въпреки че балът ми беше висок, нашите все се надяваха, че ще се откажа. Леля ми не може да забрави: “Аз я търся надолу в списъците, а тя била отгоре!” Затова поддържам, че когато човек има желание, нещата се нареждат.

Същевременно, за да не ги обидя, кандидатствах и медицина. И там ме приеха! Дилемата беше много трудна за мен и моите родители.

Те какви са по професия?

Баща ми работеше в търговията. А майка ми беше моделиер. Няма нищо общо с правото, нито с медицината. Не, с медицината имат, защото цялото обкръжение на семейството ми бяха все лекари, професори по медицина, не знам какво си... В тая среда се движеха. Обаче аз по характер не съм подходяща за медицина. Сега съжалявам: покрай дете, мъж, семейство – ако бях завършила медицина, щях да съм им по-полезна.

И така, дойдох в София, следвах редовно. Омъжих се тук 1966 година. Останах в София. Ние имахме разпределение, между другото.

Вашият съпруг колега ли беше?

Не, той е инженер-химик, завършил е ХТИ София. По-точно металургия – цветни и редки метали. В интерес на истината в годините, когато кандидатствах, беше много модерна химията. Ние бяхме едни випуски с много високи изисквания. Много добре завършихме и всички кандидатствахме. И всеки втори – химия! Дори нямаше с кого да разменям мисли по този или онзи въпрос, защото не кандидатствах химия. И всички бяха приети! Имаше няколко души в инженерни специалности. Завършиха, почнаха работа, всичко се настани по местата си. Преди това нашите момчета изкараха по две години казарма. Приет, неприет – казарма!

И по наше време беше така.

Като завърших и се омъжих, вече беше променен законът и подлежах на разпределение. Отивам пред комисията, нямам основание да не ходя в провинцията или да не вляза в системата, но в провинцията. Мотивът ми беше: “Аз съм женена, имам възрастни родители.” И, никога няма да забравя (*смях*), председателят на комисията Иван Стоянов се засмя и каза: “Всеки има някакво обективно основание: болести, малки деца, а ти – възрастни родители!” Беше смешно, разбира се.

И така: почнах в адвокатурата, седях около три години и осем месеца, близо четири...

Това ли беше разпределението?

Бях разпределена в адвокатурата, но аз не се подчиних. Отидох на работа в “Техноимпорт”. Работих там 10-11 месеца. Имахме една колежка, която все се бореше за някакви принципи (какво стана с нея не зная, но тя беше доста по-възрастна от нас и не подлежеше на разпределение). Един ден ме среща и ме пита: “А бе Ани, не те виждам по дела, къде си?” – “В Техноимпорт”, отговорих аз. Тя отишла в Министерството и съобщила: “Вие ги разпределяте в София, а те си правят каквото си знаят”, т.е. че не съм се подчинила. Комисията веднага повторно ме призова. Тогава за кадрите в прокуратурата отговаряше зам.-главен прокурор Райковски, неговата снаха сега е в Конституционния съд. Явявам се аз пред комисията по разпределенията и зам.-гл. прокурор Райковски ми казва: “Виж какво, момиче, ако ти до един месец не отидеш по разпределение, отиваш в провинцията прокурор!”

Много категорично.

Много, много. И аз постъпих в Първа адвокатска колегия София. А тогава Софийска адвокатура беше в недобро състояние. Хората почти нямаха работа, голяма част съкратени, условията лоши... Положението на адвокатурата в тия години не беше никак розово. Както и да е, но пък беше весело. Аху-ихи, млади хора, нагоре-надолу по всички кафенета... Свободни, почти без работа. Но в един момент аз реших: омъжена съм и ми трябва средства за семейството, детето и т.н. и реших да се прехвърля в съда, защото трябва да съм поне осем часа ангажирана и да получавам някаква заплата. Затова кандидатствах за работа в съда. Мисля, че междуременно разпределението отпадна или приключи, не знам. Във всеки случай, никой не повдигна въпроса.

В Министерство на правосъдието за кадрите отговаряше Иван Стоянов, беше нещо като страшилище за колегите-съдии, но за мен той беше изключително прозорлив, проникателен човек и знаеше как да подбира кадрите.

Това така нареченият “Личен състав” ли е бил?

Не точно. Не мога да кажа как се наричаше, забравила съм. Но г-н Иван Стоянов беше дясната ръка на министър Светла Даскалова. Ходих, връщах се, ходих, връщах се... А тогава, за да влезеш в системата, минаваш през ГК на БКП и избори (редовни избори). Между редовните избори има частични. При частичните

избори минаваш през сесия на съвета. Г-н Иван Стоянов, когато са решили, че мога да бъда включена в системата на съда, ме извика и ми каза: “Виж какво, ще те предложим пред съвета на частичните избори, но като младши съдия.” Поначало съдиите в Районния съд в София имаха по-висок ранг, отколкото районните съдии в провинцията. Тук имаха ранг на окръжни съдии. Така че в младшия мандат, освен да те проверят като качества какво представляваш и да се учиш, ти фактически покриваш изискването за години стаж, за да имаш ранг на районен съдия в София.

Аз се съгласих, изкарах година и не знам колко месеца и в един прекрасен ден ме избраха долу в Районния съд. В СГС имаше невероятни съдии, големи професионалисти – да не ви говоря знания какво значат. Но не ни щадяха. Аз горе в СГС работех на пълни обороти. Имахме съдии, които познаваха материята така добре, че нямаха проблеми с казусите. В понеделник и четвъртък заседавах в Четвърто гражданско отделение със съдията Александър Манов в Градския съд, а във вторник трябваше да заседавам в Районния съд с 50-60 дела. Колежка беше в отпуск по майчинство и са я заместваха много колеги, тоя влизал по делата и ги отлагал, друг влизал и ги отлагал – пълен хаос. От СГС дойде при мен съдията Стайко Вълков, с когото работихме в едно отделение тогава и който... не беше много харесван от колегите, защото не беше на тяхното ниво. Но той пък се оказва много човечен. Дойде при мен и ми казва: “Виж какво, Аджемова, ти трябва да се представиш добре долу (в СРС). Дай да видим делата, които ще гледаш. Да ги коментираме. Ако срещнеш затруднение, питай, ще ги обсъдим, ако искаш можеш да ми дадеш делата от заседание да ги прегледам, да говорим...” – просто дойде да ми помогне човекът, това никога няма да го забравя. Както и да е, мина и това.

Много добър специалист беше и колегата Тодор Тодоров, председател тогава на Районния съд. Той беше невероятен човек! Имаше смелостта да застане зад всеки един съдия и да го защити. Преди него председател беше Димитър Игнатов, но когато аз отидох да работя в Районния съд, председател беше Тодор Тодоров. Изключително разбран човек. Поначало, аз не мога да се оплача от никого от колегите. Бяха големи професионалисти. Но изискванията бяха много сериозни. Имаш постъпления от 50 дела и повече на месец – броят се следеше много стриктно – и трябваше това постъпление да го образуваш, да го насрочиш, да го решиш, напишеш и да го предадеш в разумен срок (т.е. законен срок), защото висящите ни дела трябваше да се намаляват. Сутрин в 8 часа ни проверяваха дали сме на работните си места.

Коя е инстанцията, която проверяваше? Председателят на съда?

Не. Имахме профкомитет в СРС. Но работата беше толкова много, че всеки сам се натискаше и работеше. Знаете ли, ние бяхме 49 състава в Районния съд. Аз бях в един от най-тежките, делбените състави. Не знам точно колко души бяхме. Десетина състава бяхме „делбарите“, доколкото си спомням И гледахме наследствените дела на цяла София и околните общини. Работата в делбените състави беше много, с оглед характера на делата, в сравнение с облигационните и другите отделения. Но аз мисля, че всичко е в ръцете на конкретния съдия. Какви са личните му качества. Трябва да ви кажа, че образованието плюс личността са най-важни за кариерата. Всичко друго ми се вижда излишно. Когато бях във Висшия съдебен съвет, дълги години отговарях за кадрите в системата. Но не за прокурорските, само за съдийските. Гледала съм дипломите (от СУ) и съм избирала кандидати с по-високите оценки в дипломите не за това, че са по-умни от другите – далеч съм от тази мисъл – но за мен това е един показател за трудолюбие. Утре в работата по същия начин ще постъпи. Може и да не си отличник разбира се, но ако седнеш и четеш... и работиш всеотдайно, става от теб съдия. Имах си неприятности в смисъл: защо тоя, а не оня, но никога не съм отстъпвала. Аз и за решаването на делата никога не съм отстъпвала. При нас това беше хубавото, че бяхме самостоятелни – никой не ти се бъркаше, нито журналисти, нито репортери, нито който и да е. Ползвахме и тълкувателните решения на Върховния съд, които безусловно според казуса прилагаме.

Става дума, преди 1990 г.?

Да, преди 1990 г., но и след това. За делбата и вещно право имаше невероятни решения. Тези решения предполагам, че и сега се използват от колегите или трябва да се използват в работата. Ако погледнете решенията, ще видите: по всичките текстове на закона за делбата имаше практика и коментари от известни юристи от практиката, и то много ясни, конкретни. И ние всички, без изключение, се ползвахме от тях. Само един колега имаше, няма да съобщя името му, той протестираше против решенията и мислеше, че той е по-прав. Ние всички без изключение следяхме тези тълкувателни решения, съобразявахме се с тях, а те фактически възпроизвеждаха на по-практическо ниво текстовете на закона, които ние прилагаме. След 1990 г. продължаваше тълкувателната работа на ВКС, но сега вече не следя и не мога нищо да кажа. Имам чувството, че няма достатъчно тълкувателни решения, които да са на ниво. Или колегите не ги следят. Всеки

мисли, че като е завършил право и като има диплома, той прилага закона правилно. Затова се получават всички тези неща, които се чуват, разбирате ли. Както казах: най-напред зависи от образованието, после личността. Или първо личността, после образованието. Защото след 90-та година толкова ВУЗ-ве със специалност право се откриха... Това за мен са ПУЦ-ове!¹ Излизат с отлични дипломи, но дали нивото е добро, не се знае. Ние водихме доста голяма борба в двата мандата на Висшия съдебен съвет. Добре, има ги тези ВУЗ-ове, това е така, явно за да могат преподавателите да четат лекции и да си добавят допълнителни доходи, защото доходите в Софийския университет са ниски. Но: държавният изпит да бъде положен в Софийския университет, ако разбира се колегите от Софийския университет са на това ниво, на което бяха навремето... Навремето имахме по облигационно право професор Кожухаров, неговите учебници и писания още са актуални.

Всички го споменават.

Ама не може да не го споменават! Четеше ни лекции и професор Сталев... и много други.

Живко Сталев? Даже аз го помня. Той беше институция.

Всички бяха такива. Като влезеш на изпит, се смразяваш. Но не, че бяха лоши. Аз помня един изпит по наказателно право при проф. Ненов: цяла вечер четох, пих нескафе, а после сутринта глътнах голямо количество валериана и отидох на изпит. Влязох вътре, седнах, писах-писах-писах и в един момент, като ми дойде редът да говоря, аз не мога да говоря! Засичам, не ми излиза глас! Тая комбинация от кафета и валериан... Проф. Ненов взе написаното, помъчи се да ме успокои, но като не успя, прегледа написаното и не ме скъса. Дори ми писа висока оценка. Той разбра състоянието ми. Те бяха хора! Неговата сестра проф. Ненова също, по семейно право. Имахме по Гражданско право обща част за преподавател академик Любен Василев. Той като влезеше в аудиторията, ние всички със затаен дъх го слушахме. Часовете ни бяха във вторник, последните два часа и той обикновено ги сливаше. След неговите часове човек като излезе от аудиторията, се чувства като зашеметен. Аз вървах с часове по “Толбухин” (сега “Васил Левски”) и се чудех как може човек толкова много да знае. А за езици да не ви говоря!

¹ ПУЦ – професионален учебен център, курсове към предприятия, където в съкратени срокове се овладяват умения, свързани със съответното производство. Метафорично се използва за нискокачествено образование.

Цитираше “Капитала” в оригинал, немския закон в оригинал, глави от тяхното право! Той беше невероятен човек, като капацитет. Всички бяха такива. Дали аз съм била на много ниско ниво, че така съм ги оценявала...?

Не мисля, че е така, защото и другите ви колеги, които са имали съприкосновение с тия преподаватели, казват същото.

Невероятни са, включително и Стефан Павлов по наказателен процес, който като те види, те къса (*смях*). Мен не ме скъса, но... такава му беше славата. Професор Кутиков по международно право... Изобщо всичките ни професори бяха на много високо ниво. Бяха много възискателни и същевременно бяха големи умове. Трябва човек да тръгне от личността на студента, дали той ще се подчини на това образование. (Ние бяхме малки курсове в онези години, по 40-50 човека. После увеличиха бройката.) И второ, нивото на образованието. Има и един следващ момент – не може да си съдия и да не четеш. Не може да викаш “Аз съм съдия” и да си мислиш, че си постигнал някакъв връх! Аз никога не съм казвала коя съм. Съдията е затворена личност, въпреки че е публична. Системата е консервативна и не трябва никой от нас да има такива контакти, каквито напоследък се изнесоха за наши колежки. За съдията важи това, което е написал и под което се е подписал. Друго няма. Винаги се казва: “твоите мотиви?!” Не можеш да се откажеш от тях, мотивите са лицето на съдията. Може да не си съгласна, не го пиши тогава, но като си го написала и си си сложила подписа – това е! Не може след това да кажеш: “Ама тоя ми се обади, оня ми се обади...” и каквото и да е от тоя род.

Най-важното за мен е, че министър Светла Даскалова, колкото и да беше тоталитарно времето – правителства, Държавен съвет, и все ние да им бяхме виновни – тя беше издала заповед: никакви журналисти до момента, в който присъдата или решението не влезе в сила. Не може да искаш от един начинаещ млад съдия в районен съд, или дошъл от провинцията, да седне и да ти реши делото, ако в залата и пред нея средствата за масова информация непрекъснато се занимават с теб и с делото, което разглеждаш. Това са млади хора, те не са придобили смелостта в работата си, не са постигнали професионалното ниво да не обръщат внимание. Това е много важно. Не може така. Ти не можеш равнодушно да погледнеш на всичко това, когато цяла България се занимава с твоята особа и работа.

Все пак, има дела от голям обществен интерес.

Ама какво значи интерес?! Винаги има две страни: едната губи, другата печели. Други са изискванията към журналиста. Колкото и да е разследващ, той не е следовател, не е прокурор, не е съдия. Трябва да изнесе факта: „убит е еди кой си еди къде си.“ По-нататък не е негова работа. Абсолютно нищо не се постига, а това стресира хората, които трябва да сложат подписа си под присъдата, било тя осъдителна или оправдателна.

Преди 90-та година имаше ли други източници на стрес, на натиск? Не журналисти, а, да кажем, партийни функционери...?

От човека зависи. Който е работил наказателни дела, може би знае нещо. Имаше например това дело за “Тексим”, имаше други дела, които се гледаха от определени хора, не от кой да е. Търсеха се най-добрите професионалисти по тежките дела и ръководителите, с оглед тяхната персонална отговорност като такива. Както и в брачна колегия – разведен съдия не можеше да гледа брачни дела. Имаше някакви ограничения за определен кръг дела, но до мен това не е стигало. Другарят Велко Палин от ЦК на БКП отговаряше за нас в един период, може да се е обаждал. Но аз не зная. Може всичко да е, ти си този, който е написал решението с мотивите и го е подписал. Друго мнение няма. Онзи ден една журналистка по БТВ направи за мен едно глупаво искане: всеки съдия да излезе да си обясни решението!

Но нали пишете мотиви?

Всеки съдия пише мотиви и излага всичките си съображения, защо приема дадените фактически обстоятелства за доказани и с оглед на тях прилага закона. Точно това е. Дали ги мързи журналистите да прочетат мотивите, дали не ги разбират, не знам. А може би трябва да участват подготвени, запознати с тази материя журналисти. Не може всеки да знае всичко и във всички области да е компетентен. По-различен е нашият език, нашата логика... Вече бях Върховен съдия, когато са ме питали кога ще ме повишат в прокурор. И това – интелигентни хора! Не хора, които не се интересуват и нямат никаква представа от институции. Разбирате ли, в тая система не трябва всеки да се бърка, както той мисли и на него както му се иска. Аз участвах при промяната на ГПК. Ходихме във Виена, имахме конференция в Будапеща... И се постаряхме да въведем текстове, по-близки до европейските закони, различни от тези по отменения ГПК, неща, които ще обслужват гражданския оборот по-бързо. За съжаление проектът до влизането на новия ГПК в сила беше така видоизменен, че не доведе до желания резултат. Сега се чудят как да променят някои текстове. Никога няма да забравя това, което се каза

за френския Code civil – още работех в районния съд – за да сменят една дума от един текст, пет години са го обсъждали и са го мислили! А тук? Какво е това? Фабрика за закони! За да си защитят заплатите ли?

Донякъде според мен е лобизъм, но може би и некомпетентност. Това мога да предположа.

Определено мисля, че там не работят компетентни хора. Не само в това Народно събрание, но и почти във всичките досега, като изключим някои в самото начало.

Особено в това народно събрание броят на юристите е под санитарния минимум. Исках да питам какви бяха отношенията с другите колегии, например прокурорите.

Наказателните съдии си заседаваха с прокурорите, имаха си контакти в смисъл, идваха в кабинета, тръгваха заедно, връщаха се заедно. Но в началото, когато стана промяната и прокурорите и следователите останаха в съдебната система, аз споделях мнението, че така е по-добре за тях – да бъдат далеч от правителства и други институции, за да бъдат самостоятелни. Нито в Германия, нито в Америка, както и в много други европейски страни, прокурорите и следователите не са в съдебната система. Тогава си мислех, че у нас е по-добре. Дълбоко в себе си бях уверена, че това е най-доброто. Минаха години обаче и като гледам напоследък как ги атакуват, смятам, че Конституцията трябва да се промени. Какво представлява фигурата на прокурора? – Прокурорът защитава държавата. Коя е държавата? – Правителството. Той е страна в процеса. Както подсъдимият защитава себе си, така прокурорът защитава държавата. Това не е съдебна инстанция. Защо се ядосват, че Бойко влияе на Цацаров, или че Радев влияе? Ами Цацаров е техен служител. Тях защитава, интересите на държавата, не подсъдимия. За мен вече няма основание прокуратурата да остане в съдебната система. Както и следствието – и те не са съдебен орган. Дълбоко съм убедена, че следствието в 90 % от случаите проваля присъдите, защото и там няма кадри, достатъчно добри да разследват извършените престъпления.

Тоест, доказателственият материал не е качествен?

Няма кой да го събира. Няма знания. Моето мнение поне е такова. И съм го споделяла с много мои колеги. За да си добър пеналист, трябва преди всичко да си добър в гражданската работа. Защото до 10 ноември 1989 г. ние не сме се занимавали с пазарна икономика, с банково дело, с търговско право. Тия хора

трябваше в крачка да събират доказателства. А те не бяха готови. Аз мисля, че и сега не са готови. Участвала съм в изпитни комисии в Симеоново по гражданско право и процес. Какво да кажа – те не познават отделните **глави** на ГПК, да не говорим за текстовете. И им се дават изпити, защото бъдещата им работа ще е свързана с наказателното право. Получават дипломи за висше образование по право. Не може така!

Правилно казахте ПУЦ-ове.

Новосъздадените факултети по право за мен са ПУЦ-ове. Сега не знам как е, но докато бях на работа, имахме секретарки, които по цял ден заседаваха с нас. Плюс това деца, мъже, светски живот. Отидат на изпит и се връщат. “Колко получи” – “Шест.” Все шестици получаваха. И всички завършиха с отличие. И разбира се, ще кандидатстват за работа наравно със завършилите СУ “Климент Охридски”. Много се борихме. Добре, там искат да следват, там ходят преподавателите да изнасят лекции. Но, за да вземат диплома, да минат през комисии на Софийския университет! Аз вече се съмнявам и в нивото на нашите преподаватели в Софийския университет, защото и там мисля, че нивото не е същото като преди, но все пак е някакъв контрол.

Затова казвам: освен образование на ниво, са важни и личните качества на човека, който ще седне на съдийския стол. Хората са прави да протестираат. Вие знаете ли, като бяхме във Висшия съдебен съвет втория мандат, пристигнаха дела – преписки по-право, необразувани дела – купища! От следствието, с погасена давност. Катастрофи, различни престъпления и т.н. Не са имали време да ги образуват, камо ли да разследват случаите.

През кой период бяхте там?

Аз изкарах два мандата. Вторият беше от 1997 до 2001-ва, там някъде.

През 97-ма ако пристигат с погасена давност, това означава, че са се случвали в началото на 90-те години?

Не, преди това също. Давността е 10 години. Те дойдоха малко преди края на мандата на ВСС. Е, кой е виновен, съдът ли?! Защо трябва всичко да е в градината на съдебната система, т.е. на съда? Като не събираш доказателства и не работиш? Какво става. Знаете ли, когато няма доказателства, или годни доказателства, казано на наш език – няма правилно решение. Колегата Бойка Попова е работила наказателни дела, не знам тя на какво мнение е, но за мен, когато едни доказателства не се събират, и то навреме – включително и в гражданския процес –

решение не може да има добро, нито присъда. Освен това и наказателните съдии, и следователите, и прокурорите вече трябва да разбират и от гражданско право. Трябва да знаят институциите на банките, на заложни къщи, на застраховки, на целия пазарен оборот. Мисля, че и хората трябва също да бъдат обучени в смисъл: да знаят кое какво е. Те всичко искат от държавата. Ами нали сме пазарна икономика, държавата не може да участва вече.

Това е наследство от предишната епоха.

Да, инерция е всичко това. Но без гражданско право... Знаете ли, имаше една група следователи, която работеше в сградата на затворите, по тежките стопански дела беше – „стопанско следствие“. Там беше колегата Сливков, не зная после какво стана с него. Той беше много добър следовател по тия, дебелия дела – тежките стопански дела. С колички пренасяха делата по залите, по 100-150 тома. Цяла група бяха: Христо Христов, Захариев и др. Спомням си за едно дело, което сега се квалифицира като корупция, беше малко преди 10 ноември 1989 г., гледа го колежката Бумбалова и мисля, че се гледа в открито заседание цели шест месеца. И още толкова време ѝ трябваше, за да го пише, да обсъжда и т.н. Томове се пишеха!

За какво е било това дело?

Някакви професори от инженерния ли, архитектурния ли бяха... ще ви излъжа.

Корупция?

Винаги е имало дела с голям обществен интерес. Но преди 10 ноември 1989 г. се квалифицираха като стопански дела с висока обществена опасност, а сега непрекъснато се повтаря „дела за корупция“. Имаше, разбира се, много такива дела, колко дела минаваха...

Ами да, корупцията не се е появила след 1989 г.

Имаше нещо друго – че много от нещата не стигаха до хората, а и те не проявяваха интерес. Хората не знаеха какво става. Изобщо нямаха представа. А сега всичко се интерпретира на високи честоти от медиите: като почнат сутрин, тая катастрофа, оная... хайде, факти са, изнасяйте ги. Ама много тъмни факти са за сутрин, да те събуждат с тях.

Един мой колега, историкът Даниел Вачков наскоро публикува книга за аварии и катастрофи през социализма, от която става ясно, че средно всеки работен ден през 80-те години по един човек е загивал в производствена авария. А

ние нищо не знаехме! Същото и със загиналите по пътищата: в края на 80-те са над хиляда всяка година.

Аз съм гледала наказателни дела като младши съдия. Наравно със старшите съдии ни разпределяха делата, не ни жалеха. И няма да забравя колегата Мончев, възрастен съдия, в три часа спираше заседанието, слизахме долу в бюфета да прием кафе и после продължавахме. И ми казваше: “Аджемова, едно ще знаеш от мен: ако искаш да си добър съдия, най-напред трябва да разбереш от фактическа страна спора, т.е. трябва да разбереш казуса” – защото всеки хвърля идеи. – “Ако успееш да го схванеш от фактическа страна, законът сам идва.” Трябва ти да разбереш какво е станало. Вярно е, вярно. Аз много съм се възползвала от този съвет на колегата. Казвам ви, те бяха невероятни хора. И най-вече подготовката. Никой не ти казва, че като си взел диплома и си вече съдия, си нещо велико. Университетът ти дава някаква азбука. След това предстои много четене. Много четене. Това е основното. А сега какво става? Съдиите спорят чрез средствата за масова информация и се смятат за прави, като изнасят неща, които са без значение, щом е постановен съдебен акт с определен резултат и е подписан от даден съдия. Всичко друго остава в миналото. И после, какво е това движение между прокуратура и съд и обратното?! Аз това не го споделям. Или си прокурор, или си съдия. Е, образованието ни е общо, но... професията ни вече е различна. Плюс това, нали ви казах, трябва консенсус, за да се промени Конституцията: прокуратурата и следствието да излязат от съдебната система. Не може да продължава така. Ако остане така, ето, това са резултатите.

А знаете ли колко добри съдии имаме и никой нищо не говори за тях. Аз бях председател на Първо гражданско отделение на Върховния касационен съд и като напуснах, там останаха хората, с които съм работила. Това са невероятни юристи. Чували ли сте ги? Не! Бранислава Павлова, Емануела Балева, Любка Богданова, Светлето Калинова – това са и невероятни хора!

Не. Чували сме за “двете таки”.

Е, за тях се говори. А откъде дойде тая председателка? От прокуратурата. Ето, аз съм от Пловдив и никой не ме познаваше, но ме взеха на работа. Колегата Иван Стоянов, не го обичаха, но той имаше някакъв усет за хората, имаше преценка. Умееше да подбира кадрите. Всички работехме много. Докато сега движат кадрите, без да се съобразяват с личните и професионалните им качества. Старите съдии казваха: “За да станеш съдия, трябва най-малко 15 години да

работиш.” И го спазваха. Министерството спазваше това изискване при повишаване. Ние не работехме за пари. Бяхме с ниски заплати – по 160-180 лв. Е, и при нас имаше колеги, които ходеха в министерството да искат рангове за 10 лева повече.

Тези заплати са в пъти по-ниски от заплатите на миньорите тогава.

Имайте предвид, че когато идваха гости от чужбина при министър Светла Даскалова, нея я беше срам да каже какви са ни заплатите. В сравнение с другите държави от социалистическия блок – Унгария, другите...

Исках да ви попитам... Стана ми много интересно това, с което започнахте: че сте искали да учите право в момент, когато се е смятало за безперспективно. Знаем тая постановка – мисля, че от Ленин идва – че държавата ще отмре при комунизма и затова и правото ще отмре...

Не знам откъде е дошло, но съм свидетел: 500 души от Пловдивска адвокатска колегия съкратиха. После се върнаха един по един, но в началото стресът беше голям.

Г-н Нейков ми разказа, че точно когато е завършвал, имало съкращения и в софийската колегия и известно време работил като сценичен работник в операта. Но исках да попитам какво беше настроението сред студентите по право тогава. Имаше ли униние, имаше ли надежда? Коя беше най-желаната кариера?

Не, нищо! Студенти. 40 души студенти. Имаше всякакви. Никой не мислеше за тия работи. Но някъде към трети курс в следствието имаше недостиг на кадри. Дойдоха и събраха доста хора от нас, които искаха, разбира се, и такова проучване им проведеха, до девето-десето коляно. И ги взеха на работа после в следствието. Виждате какво, и по света е така – всеки си подготвя кадри. Не само юристите. И лекарите. И за президентите е така. Президент се отглежда, не се назначава, не можеш да го хванеш отнякъде си и да го пуснеш в политиката... Трудно е и за него, и за работата му. Ние всички сме свидетели в годините.

Като стана дума, какво значение имаше членството в БКП за кариерата на съдията, прокурора, следователя?

Аз не съм била никога член на БКП. Бях безпартийна. За прокурорите не мога да говоря, защото те всички бяха партийни членове. Но за съдиите мога да кажа, че имаше малък брой хора, които няхахме партийна принадлежност – нито БКП, нито БЗНС. Бяхме може би 5-6 души в системата. Подборът, който се правеше в районен съд и градски съд (тогава нямаше апелативен) си вървеше според това:

кога си постъпил на работа и какви показатели имаш. Сега ще ви издам една тайна. Една колежка, тя милата не беше призната, качиха я по партийна линия във Върховния съд, но не като съдия, а като секретарка, някаква административна длъжност. Наближаваше вече време да ме повишат в СГС. Изведнъж партийната секретарка на съда идва и ми казва: “Ти знаеш ли, шефката те докладва за уволнение.” – “Защо, какво съм направила?” – “Не знам. Но министър Светла Даскалова нареди да се вземат ревизионните актове и да се проверят имената на предложените от ръководителя на СРС” – това ме спаси фактически; че имаше инспекторат, който ни оценяваше – “да се проверят тия доклади и тогава да се вземат решения.”

Това коя година става, защо така изведнъж уволнение?

Преди 1980-та, 1979-та сигурно. И действително, в доклада за мен имаше само суперлативи. Нито ги знам, нито ги познавам инспекторите, които са го писали. Министър Светла Даскалова, след доклада на ревизионния акт обявила, че предложението на ръководителя на СРС не следва да се приеме и обяснява: “Добре, вие предлагате колежата Аджемова за уволнение, но вижте какво пише в ревизионния акт.” И нарежда всички предложения да се доведат до знанието на колегите от СРС, както и оценките по ревизионния акт. И тогава ръководителката на СРС оттегля предложението си и заявява: “Аз се присъединявам към доклада в ревизионния акт”. Той ме защити фактически. Искам да ви кажа, че винаги е имало някакви такива вътрешни вълнения. Но те са на личностна основа. Не разбрах защо беше това предложение.

Повече въздействието ставаше на приятелски начала...

Тоест, връзките?

Връзките, да. А отгоре до нас не стигаше. Но аз и друго правех. В момента, в който усетя, че може да има някакво въздействие, излизам от залата, написвам решението и като се обаждат, казвам: “Ами аз го предадох вече.”

Добра тактика.

Ами някак си, беше ми съвестно – защото са две страни – защо заради някой си да пострада нечий интерес. Няма да забравя, имаше един случай... Вече бях във Върховния касационен съд, имаше много дела, но насрочванията бяха за след един месец, не като сега – след една година. Идва един колега при мен и казва: “Аджемова, моля ти се, това дело го премести за еди кога си.” Питам го: “Твое ли е?” – “Не, на един приятел.” – “Не може.” Направо му го казах. Той оттогава не ми

говори. Откъде-накъде той ще мине, а другите хора ще чакат. После, и писането при нас се следеше – в какви срокове ще бъдат обявени съдебните актове. Имаше разбира се изключения, но аз не мога да си представя да решиш делото и след пет години да напишеш мотиви. Това за мен е направо престъпление. Ами ти може да го оправдаеш, а той да е бил в ареста, може да надлежи! Така внимавах колегите от наказателна колегия, ако има предварителен арест, да не надлежи подсъдимият. Това беше едно от основните неща, за което се следеше. Но това са все неща от практиката, които ви казвам. Не са неща абстрактни. Всичките това сме го правили.

А вие като съдия усещате ли натиск на професията върху личния си живот и семейството?

Абсолютно! Аз съм виновна пред сина си. Виновна съм пред детето си. Тази любов, която те сега дават на внук ми, никога не съм му давала, ама никога. Това ми е вината. Не че не съм обичала детето си. Бяхме близки приятелки със съдийките от Градския съд Маргарита Христова и Янка Димитрова, те гледаха брачни дела. Случваше се аз да съм в заседание, обажда ми се секретарката и казва: “Г-жо Аджемова, обадиха се, че синът ви е качил висока температура.” Аз я насочвах към съпруга ми: “Обадете се на съпруга ми, аз заседавам, не мога.” И мъжът ми се прибира. Поначало, работата беше страшно много, не можеш да я изоставиш. Ти влизаш, заседаваш ден и половина. Първия ден, за целия ден влизах най-малко с 50-60 дела. На другия ден 20-30. Четвъртък и петък заседавах. Бях взела от профкомитета бележка, че аз не мога да бъда вкъщи при болното си дете, за да може съпругът ми да излезе от работа, когато детето е болно. Имаше такова изискване. И моите приятелки от бракоразводната колегия се шегуваха: “Прави, прави така. Утре като тръгнеш да се развеждаш, ще видим на кого ще дадем детето!” (смях)

Това беше животът ни. От сутрин до вечер само знаехме да работим. Нямахме колеги, които да не идват на работа – сега знам, че така правят, в къщи пишат дела. В къщи между тенджери, чинии и семейство не може да се работи. Единственото, което съм правила вкъщи, и то в събота и неделя, това е да изчислявам издръжки. Определяхме издръжките по една схема според заплатите на родителите. Това съм го правила, то не е работа, механично изчисляване на заплатите. Но да пишеш дела вкъщи... А нашите съдии сега вкъщи пишат. Как успяват да го правят, не знам, аз не бих могла.

Преди да се пенсионирам ме бяха избрали в Арбитражния съд при БТПШ и колегата Иван Минев дойде да ми честити. Аз го погледнах, викам си: боже, какво ми честити. После вече разбрах, че той е бил прав, че арбитражът не е нещо, на което съдията да гледа отвисоко. Това си е чисто съдийска работа. Но в арбитража вече нямаш кабинет да пишеш, а пишеш в къщи. Това много ме е затруднявало. Със съпруга ми все се карахме.

За компютъра и бюрото?

Не, аз тъкмо съм се замислила, той ми говори нещо, което за мен е без значение в момента. Трудно е, не е приятно.

А как се промени правната материя от 90-та година насетне?

Не много. Не в моята област. Основните закони не са променени: наследственото право, вещното право, облигационното право – това са стълбовете на гражданското право. Само на ГПК направихме нещо като реформа: текстове, които бяха по-консервативни, ги разкрепостихме. Но не стана нищо, в смисъл – проектът отиде в парламента и ги промениха. Например, онзи ден гледам това призоваване с лепене на призовките. Залепена една призовка в нашия вход. Гледам, ние в кооперацията такъв човек нямаме. Как е даден тоя адрес? И този човек ще се води редовно призован. Не е за България още това нещо. Аз написах: “Тук не живее такъв човек”, обадох се да им кажа, но гледам, че още виси тая призовка. Кой знае къде някой ще бъде изненадан.

Имах предвид, че след 90-та година се приеха закони за реабилитация, реституция – възстановителното правосъдие.

Те много не се отразиха на нашата работа. Повече се отразиха на Четвърто гражданско отделение, които гледаха само вещни искове и реституции. И трябва да ви кажа, че много колеги казваха: а, реституция ли? – реституираме. И накрая се оказа, че сме възстановили едва ли не междублоковите пространства, защото преди, когато е ставало отнемането, са били ливади и ниви. “Младост”, например, беше извън София. И може би там ще имат проблеми хората. Но те идваха с доказателства за собственост. Пазеха си документите. По тия въпроси говорете с колегата Пунев, той беше тогава шеф на Четвърто отделение. Проявиха много разбиране. Доволна съм, че в тази реституция имаше включени имоти и на политическите лица, които бяха съдени по чл. 1 и бяха по затворите и убити – че възстановиха техните права, защото те с нищо не бяха виновни. Те бяха просто

набедени. Но имаше и неща от реституцията, които... не трябваше да стават. Прекалихме малко.

Разкажете за времето си във Висшия съдебен съвет.

Първият Висш съдебен съвет, 1992 година, беше събран не мога да ви кажа как. Аз почти не ги познавах хората. От Върховния съд бях аз, колегата Иван Григоров, мисля, че и колегата Мелконян, колегата Чирипов, имаше и още, но не си ги спомням вече. Другите бяха от Народното събрание, от прокуратурата и т.н. Министър в началото беше Светослав Лучников – доста се смениха за един мандат – после беше Младен Червеняков, в правителството на Жан Виденов. Той се заяждаше, непрекъснато провокираше... Обаче работата вървеше. Не се занимавахме много с колегите. Тогава беше едно политическо време, какво да ви кажа...

Усещате ли натиск?

Не. Може би Младен Червеняков се мъчеше да направи нещо, но беше сам. Имахме много добри представители на общността, здравомислещи. Това бяха Здравка Маркова, колегата Бакърджиев и колегата Лалка Кювлиева, те бяха адвокати. Не можете да си представите какви хора бяха! Колко обективни, колко добронамерени към всички. Там всички бяхме съдии, следователи и прокурори. Докато тези тримата бяха извън системата. Колегите Лалка Кювлиева и Бакърджиев бяха адвокати, колегата Здравка Маркова не знам, може би е била юрисконсулт. Много зрели, много добронамерени. Изобщо, въздухът беше хубав. Здравко Киров, председателят на Пловдивския съд, беше също. Здрав климат имаше. И във втория съвет също иммахме здрав климат, въпреки Филчев. Не мога да кажа, че е имало намеса отвън, която да е била възприета от състава на ВСС. Сега обвиняват Иван Костов в какво ли не. Този съвет беше по времето на Иван Костов. Веднъж не се е обадил за нищо, за каквото и да било, въпреки интервютата на определени хора, които напоследък се стараят да интерпретират факти и обстоятелства, които не са относими към дейността на съдебната система, за да zlepоставят премиера. Нито една от властите – законодателна, изпълнителна или президентска – не се бъркаше в работата на съдебната власт, а и съдебната власт не допускаше това. Това беше период, в началото на прехода, когато разделението на власите се приемаше от всички и се спазваше.

Сега не мога да кажа какво правят колегите във Висшия съдебен съвет. Не мога да кажа, че ние сме били велики, но сме били вече изградени

професионалисти. Затова апелирам: в районния съд, в градския съд хората да се оставят спокойно да работят, за да се изградят и да не им се влияе, да правят това, което мислят, че трябва. Да работят по убеждение. Съдия не се изгражда за 5-6 години. Това е много дълъг процес, ако искате да имате съдии професионално изградени. В началото, законът е такъв, практиката е такава, и човек решава. Но с годините, когато вече бях във Върховния съд, и то към последните години, усещах нещата по друг начин – усещаш, че с твоето решение ще се увредят много интересите на другата страна и почваш да мислиш и за нея и си казваш: ами другата страна респ. другите? Защото имаш две или повече страни в делбата. Някак си започва вече съвестта да се бърка, искаш да си справедлив и за двете страни. Житейският опит, някакво узряване, също е много важно.

Много интересно! Разкажете за някой труден казус.

Във ВКС не ми бяха трудни вече казусите. Но разбирате ли, човешкото започва да говори в теб. И не случайно съдиите преди нас казваха: “Ти какво си мислиш?! На 5-6 години още не си съдия.” Имаше изискване в Закона за съдебната власт за 16 години стаж, за да те повишат във Върховния касационен съд. Не можеше така – извинявайте, не искам да говоря с имена – да си председател на районен съд, да отидеш във Върховния съд, да станеш заместник-председател и сега в Конституционния съд. Какво знаеш, нищо не знаеш! Това са кадри, които не работят фактически. По наше време ръководителят на районния съд нищо не работеше, гледаше осиновявания и някои дела по наказателни постановления.

Моето впечатление е, че вие сте работили в един демократичен период в съдебната система, който сега може би е отминал.

Не може да се каже, че тогава се е работило в демократичен период, който вече е отминал. Не съм съгласна. Никой за нищо не ми се е бъркал на мен лично и преди 10 ноември, и след това до края. Мисля, че и сега е така, но нещата се преекспонират просто, с оглед политически нюанс. Съдиите-професионалисти не допускат вмешателство в пряката си работа. Съдията е затворен човек. Който много говори и парадира със служебното си положение, не е за съдия. Може да отиде на друга работа. Един труден път е съдийството. Не е като другите специалности. Всяка специалност си има специфика, но при нас нещата ставаха още по-трудни от факта, че имахме много дела. И всеки месец постъплението трябва да го разгледаш, да го внесеш в заседание, там да изслушаш страните и свидетелите, после да

излезеш, да преценяваш доказателствата и да постановиш съдебния си акт с мотивите. Не е лесно.

За мен основното е човекът и образованието. И самообразованието. Проф. Сталев казваше: “Не си мислете, че като вземете изпита по граждански процес, вече го знаете. Това е само алфа-бета на гражданския процес.” И беше прав.

Това са спомени... Връщате ме към спомените.

Приятно ли ви е да си спомняте?

Може би.

Имате ли някакви неудовлетворения за всички тези години?

Не, не. Знаете ли, аз като характер съм такъв човек, мен парите като размер никога не са ме интересували. На мен ми трябва, за да живея. И може би това беше причината да не търся никаква неудовлетвореност от работата си. Е, понякога ми е тежало, тия количества дела. Имайте предвид, че никога не съм просрочвала дела. Винаги съм била в срок. Имаше колеги – ама по мое време вече ги нямаше – които излизаха в отпуск и оставяха дела. По едно време от Министерството казаха: докато не си напишете делата, няма да излизате в отпуск. Здраво ни държаха. Много здраво. Сега с новите промени премахнаха контрола за качеството на съдебните актове на съдиите от министерството и инспектората (въпреки че пак има инспекторат), защото качеството се проверява в триинстанционното производство. И мисля, че това е правилно. Сега инспекторатът има задължението да проверява сроковете, в които се пишат съдебните актове, срокове за образуване на дела, причини за отлагане на делата и пр. Аз не съм чула да се извършва този контрол от инспектората. Отвсякъде се стараят да контролират съда под най-различни форми, но най-важното не се прави, това е недопустимо! Никога няма да имаме демокрация, ако продължаваме да мислим и действаме така. Това не е работа за всеки, който реши, че има някакво право, без да има нужната подготовка.

Това, което сте правили, вашето поколение, е като наливане на основи. Някои неща са се правили за първи път...

Просто, това е било. Нищо не е правено нарочно. Разбирате ли, аз така съм устроена. Никой не ме е карал да правя реформи или каквото и да е. И преди мен беше така. В съда имаше невероятни съдии. Невероятни! По-добри от професорите. По политически причини не са ги повишавали във Върховния съд. Ако не беше станала тъй наречената промяна през 1989 година, ние също може би нямаше да бъдем повишени във Върховния касационен съд. ЦК на БКП поддържаше: във

Върховния съд – само партийни членове. Всичко оттам минаваше. Навремето, 60-те години, много добри съдии са останали в Градския съд, а във Върховния съд са качвали хора, които не са имали такива качества. Аз не съм била свидетелка, но се говореше, че съдиите в Градския съд са на много по-високо ниво от тези във Върховния. Но във Върховния съд също имаше много блестящи съдии, като Дамян Дамянов, Соломон Розанис, Христо Студенчев... бяха на високо ниво. И по-интересното беше, че тия хора никога не завиждаха. Нямахме завист, нито по отношение на по-младите, нито на равните. Те си знаеха цената. Имаше колегиалност, не конкуренция.

Да питам накрая кои са най-големите ви удовлетворения от работата през годините.

Нямам никакви такива... (смях). Най-удовлетворена съм била като си напиша делата. Че съм си свършила работата.

Ами не е малко. При вашето натоварване, за което ми разказвате, много често сте била удовлетворена точно по този начин.

Еее (смях). Ама, загубих съня си. Като се събудя нощно време, си мисля: това така, това така... Нали, ти го мислиш, то не може да не е в живота ти.

Знаете ли какво ми каза една ваша колежка, Виолета Млеканова, покойница вече. Много силен и позитивен човек. Съдийската работа, каза тя, е като една раница, която непрекъснато носиш на гърба си. Тръгваш си от работа, носиш я, мислиш си... Прибираш се вкъщи, пак. И ето, вие сега казвате същото.

Не може, така е. Виолета Млеканова е моя състудентка и много нагледно го е обяснила. Това е товар, който те преследва навсякъде, докато не го свалиш от раменете си, т.е. постановиш решението си. Бях най-щастлива като си напиша делата и ми се махнат от главата, да не ги мисля. Иначе те преследват и ги мислиш и нощно време. Казах ви вече, загубих съня си. И сега, и сега...

Разговора води Даниела Колева